

DE VAN EYCKS TE GENT

Toen in 1823 Dr. Waagen, conservator van het Kaiser-Friedrich-Museum te Berlijn — waar zich de luiken van het Lam Godsretabel bevonden — het beroemde kwatrijn op het benedenraam van de 4 onderste buitenluiken ontdekte, brak er een hevige pennewist los (1). Sommige critici waren het er over eens dat dit opschrift dateerde uit de 15de eeuw (2), anderen waren er stellig zeker van dat deze tekst pas in de 17de-begin 18de eeuw was aangebracht (3). De grote struikelblok was de naam Hubert van Eyck. Het werk werd toen algemeen aanvaard toegeschreven aan Jan van Eyck, van diens broer, van wie het kwatrijn zegt dat hij een veel groter schilder was, had men nooit gehoord. Rond 1823 ontdekte Lieven De Bast een document daterende uit 1575 van de Gentenaar Christoffel van Huerne, waarin het opschrift (in eigen stijl) was opgetekend (4). Peeter Stevens (1618) vermeldde enkel het onderste vers van het kwatrijn in zijn aantekeningen bij het Schilder-boeck van Karel van Mander (5). Het zal tot in 1945 duren — tijdens de restauratie van het Lam Gods — dat men de authenticiteit van dit kwatrijn zal in twijfel trekken (6). Ondanks de slechte toestand waarin het opschrift zich bevond kon men onder leiding van de restaurateur Paul Coremans elke letter van de ONGEWIJZIGDE TEKST met zekerheid achterhalen :

*'Pictor Hubertus eeyck.maior que nemo repertus
Incepit.pondus.Que Johannes arte secundus
(Frater) perfecit.Judoci Vijd prece fretus
Versu sexta mai. vos collocat acta tueri. (7)*

Het resultaat van het onderzoek was positief en alle twijfels in verband met het aandeel van Hubert werden opgegeven. In vergelijking met de teksten op Jans 'Madonna met kannunik Van der Paele, de zgn. 'Tymotheos' en het portret van zijn vrouw mogen we aanvaarden dat het kwatrijn in stuntelig middeleeuws latijn niet van de hand is van Jan (8). De gebrekkige tekst gaf aanleiding om andere woorden te plaatsen in het kwatrijn (9). Het leonijs karakter van het beginvers wordt opzettelijk in rijm herhaald in het 2de vers. Het eerste halfvers eindigt op tus, het woord eeyck kan door zijn leonijs karakter hier niet aan toegevoegd worden. De overbrenging van deze naam naar het 2de halfvers is ongebruikelijk. De eindwoorden van de 2 eerste verzen pondus/secundus is merkwaardig. Totaal foutief is de plaatsing van het woord que. De zinswending Incepit pondus (dat normaal gevolgd wordt door een werkwoord) is in tegenspraak met de grammatica. Arte secundus zou beter vervangen worden door secundus ab aliqio. Het derde vers 'frater perfecit. Judoci Vijd prece fretus' kan op zichzelf staan, doch rijmt niet met

pondus que. Het eerste halfvers van de laatste regel eindigt op mai, terwijl de andere eindwoorden van de halfrijmen in 2 lettergrepen eindigen op us, hetgeen zeer gebrekkig overkomt. In het laatste vers zou tueri beter vervangen worden door tuenda. Niettegenstaande de onsamenhorendheid van de tekst heeft men steeds getracht een verstaanbare zinsconstructie te vinden en een behoorlijke vertaling :

*Schilder hubert van Eyck, een groter heeft nooit bestaan
heeft dit werk begonnen en zijn broer Jan, de tweede in de kunst
heeft die zware taak voltooid op verzoek van Joos Vijd.*

*Deze verzoekt u door dit vers zorg te dragen voor
of met dit vers plaatst deze onder uw hoede,
wat tot stand kwam op 6 mei (1432)*

Ampe (10) meent dat de slordigheid van de tekst moet toegeschreven worden aan een kopiïst die het kwatrijn heeft overgeschreven van de 4 zinnen die volgens dezelfde auteur rechtover het retabel prijken, maar aangepast aan de eigentijdse traditie, nl. dat Hubert het werk begonnen was en dat Jan het voltooide. De filoloog wijst naar de 4 verzen boven de ode van Lucas de Heere (11) en tevens naar de randvermelding :

*Lof en prijs des wercs (dwelc S.Ians in de capelle es)
Van schilderien ghemaect by die M. Ian hiet
Van Maesheyc gheboren den vlaemschen Apelles
Nerstigh leest, verstaet ende op d'werck dan ziet
35 Dese vaer sen staan te Ghent in S. Ians kercke
in de capelle van den Adam en Eva gheseit.*

Door dit randschrift meent Ampe dat deze 4 zinnen een vrije vertaling zijn van het authentieke opschrift dat rechtover het Lam Gods hing. Dr. Waterschoot deelde me vriendelijk mee dat volgens hem wel degelijk de ode van de Heere langs de andere zijde van de kapel was aangebracht. De 4 zinnen voor de ode moeten het belang van de tekst aantonen, de randnota slaat op de ode en is bovenaan aangebracht. Ampe (o.c.) tracht het oorspronkelijk opschrift te achterhalen, door de stunteligheid van het kwatrijn te verbeteren, aangepast aan de 4 verzen voor de ode van de Heere :

*Picturae expertus, maior que nemo repertus
Pulchri fecundus, cui Apelles arte secundus
Johannes laetus, Judoci Vijd prece fretus,
Versu hexameri vos pellicit haecce tueri (1434)*

(In de schilderkunst zo ervaren, dat zijn meerdere nooit gevonden werd, zoveel schoonheid scheppend, dat zelfs Apelles in vaardigheid voor hem moest wijken, mag Jan vol vreugde, op Joos Vijds verzoek steunend, u met dit hexametrisch vers uitnodigen, dit (schilderstuk) te aanschouwen).

De vergelijking met Apelles, de hofschilder en schoenmaker van Alexander de Grote (met wie Filips de Goede wel meer mee in verband gebracht werd), vinden we eveneens terug bij van Vaernewijck (1568) (12) :
'... die wonderlijke constighe gheschilderde tafele in S.Jans kercke, welcx ghelijcke men in gheheel Europen niet en vint; oorzaecke : dwerc is so constich, dattet Apelles werc niet te wijken en heeft, waernaer by ende zijn broeder toegheuoemt waren van Eyck... hy (Jan) was van nativiteyt uut dat ruyd Kempen-lant, van een verworpen stedekin by der riviere van der Mase... dit stedekin is gheuoemt naer die elve riviere Maseyck'.

De vergelijking met Apelles is waarschijnlijk gebaseerd op het grafschrift van Jan van Eyck :

Hic jacet eximia clarus virtut Ioannes, In quo picturae gratia mira fuit, Spirantes formas, et humum florentibus herbis Pinxit, et ad vivum quodlibet egit opus.

Quippe illi Phidias et cedere debet Apelles : Arte illi inferior ac Policretu erat.

Crudeles igitur, Crudeles dicite Parcas, Quae talem nobis eripuerunt virum, Actum sit lachrymis incommutabile fatum, Vivat ut in coelis jam deprecare Deum.

Philip Brand (13) en Cesar Péman (14) vinden Ampes filologische benadering een te ver door gedreven persoonlijke interpretatie, waardoor het auteurschap van Hubert terug aanvaard wordt. Péman aanvaardt Ampes stelling, die meent dat het kwatrijn een overschrijving is van een tekst die rechtover het retabel hing en die men (door de slechte toestand ervan) verwijderde tussen 1565 (de Heeres dichtbundel) en 1575 (van Heurnes afschrift). Ampes (o.c.) staving dat de ode van Lucas de Heere reeds verdwenen was ten tijde van van Manders Gentse periode wordt niet aanvaard door Prof. A. van Elslander en Dr. W. Waterschoot, die opmerken dat de schrijver van het schilderboek deze passus in verleden tijd neerschreef, daar de auteur reeds enige tijd in Haarlem woonde toen zijn standaardwerk verscheen (15).

Péman denkt dat de naam Hubertus op de oorspronkelijke tekst in het Latijn vertaald was geworden. Hierbij verwijst hij naar van Heurne (Pictor l'Hubertus), maar zelf meent hij 'Pictor Lubertus' te mogen plaatsen, m.a.w. waardoor... tor lang wordt in het middeleeuws Latijn en waardoor de metrische probleemstelling opgelost wordt. De naam eeyck kan hier dan beschouwd worden als een interpolatie, die rijmt met het eindwoord que van het 1ste halfvers in de tweede zin. Dezelfde auteur vraagt zich af of Lubertus niet mag vereenzelvigd worden met Lambertus van Eyck, de broer van Jan.

'Lambert de Hech, frère de Iohannes de hech, peintre de nom dit seigneur pour avoir esté a plusieurs foiz devers nom seigneur, pour aucunes

besognes que monseigneur voulait faire, vij lixc.' (1431) (16).

Hij verwerpt deze stelling daar Hubert stierf in 1426. Lambert was op 21 maart 1442 nog in leven, daar hij aan het kapittel van de St.-Donaaskerk vroeg om het stoffelijk overschot van Jan van Eyck over te brengen naar een plaats binnen de kerk.

Alle hoger vermelde interpretatie en (veronder)stellingen in verband met het kwatrijn vindt Dr. Waterschoot interessante hypothesen, die nergens op gebaseerd zijn. Volgens deze filoloog is het kwatrijn niet van de hand van Jan, maar dagtekent het toch kort nadat het retabel voltooid was. Hij meent dat het opschrift waarschijnlijk is aangebracht door iemand die een geleerde tekst wilde neerpennen, maar niet over de nodige taalkundige achtergrond beschikte. Wij moeten hier rekening houden dat de geestelijkheid zeer goed middeleeuws Latijn kon lezen en schrijven. Verder is het merkwaardig dat het kwatrijn niet op de predella is aangebracht, maar op de zijluiken. In dit verband mogen we misschien opperen dat het kwatrijn na de vernieling van het onderstuk met als voorstelling 'De hel' werd aangebracht.

Hubert van Eyck

Ondanks de mogelijke verandering van het hoger vermelde kwatrijn, kunnen we het bestaan van Hubert niet meer loochenen.

Volgens van Mander (o.c.) zou Hubert in 1366 geboren zijn, terwijl Jan ca. 1392 het levenslicht zag. Wat opvalt is het grote verschil van 26 jaar tussen de 2 broers. Waarschijnlijk heeft de auteur zich gebaseerd op de ouderdom van de verkeerdelijke (zie verder) zelfportretten op het retabel. De gebroeders van Eyck waren afkomstig uit de geboortestreek van de gebroeders van Limburg, wier stijl een duidelijke invloed vertoont op de auteurs van het Lam Gods.

Van Vaernewijck (o.c.) meent dat Jan geboren was te Maaseik, waar Jans dochter Livina (een typische Gentse naam) in 1450 in het klooster trad. Mogelijks is de achternaam van Eyck een verwijzing naar hun geboortestad (zoals Hieronymus van Aken, alias ('s Hertogenbosch). Duverger (17) haalt een document uit 1435-6 aan tussen de brieven van de hertog Filips de Goede, waarin vermeld wordt 'Johannes van Tricht' (= Maastricht). Lyna (18) heeft in het Maastrichtse archief van vóór 1400 meer dan dertig personen teruggevonden met de naam van Eyck. De ruimte van de Van der Paele-madonna (Brugge, Groeninge) herinnert aan het Romaanse koor van de O.-L.-Vrouwkerk te Maastricht (19). In 1409 is 'Hubertus Magister Pictor' werkzaam voor het kapittel van Onze-Lieve-Vrouwkerk te Tongeren; deze vermaarde schilder aan wie een beker rode wijn uit erkentelijkheid werd aangeboden wordt meestal vereenzelvigd met de oudste van Eyck (20). De architectuur van 'De Madonna met het

kind in de kerk', dat door Hulin de Loo (21), daarin gevolgd door Winkler en Heidrich (22) toegeschreven wordt aan Hubert, toont nauwe verwantschap met de Tongerse kerk, terwijl de miraculeuze verschijning van de engelen beter thuis hoort in de Luikse kathedraal. Vasari (23) vermeldt per vergissing dat de olieverf uitgevonden werd door van Eyck in 1510 wat door van Mander (o.c.) in 1410 geplaatst wordt. Duverger (24) neemt aan dat Hubert zich in dat jaar te Gent vestigde. In 1413 erfde de dochter van J. Visch, heer van Axel en van Kapelle, een schilderij van meester Hubert. Zij was zuster in het klooster te Bourgbourg (Burber bij Grevelingen) (25). Hulin de Loo deelde mee dat dit document tijdens de eerste wereldoorlog samen met het afschrift (beiden : archief van de Heren van Breda te Compiègne) vernield is geworden (26). Dit zou het vermoeden van Winkler (27) en Byvanck (28), die meent dat Hubert in die periode werkzaam was in Nederland (aan de Heures de Turijn en de Milaan), kunnen argumenteren.

Hubert was mogelijks samen met Jan (die in 1414 werkzaam was aan het hof van Jan van Beieren) in Den Haag. Aan hetzelfde hof was Hendrick van Eyck in dienst als 'jahermeester'. In 1426 – een jaar nadat Jan hofschilder was geworden – werd deze Hendrick aangesteld als de valkenier van Philips de Goede (29).

In dezelfde periode zouden volgens Hulin de Loo de van Eycks werkzaam geweest zijn te Dijon, wat in vraag gesteld werd door Schmarrow (29). Kort daarop onderneemt, volgens de Gentse conservator, Hubert een paar reizen. Uit deze duistere periode zijn enkele documenten over Hubert tot ons gekomen. In 1848 publiceerde Carton (30) volgens de mededelingen van archivaris Th. Schellinck drie documenten daterende uit 1412, 1418 en 1422 waaruit bleek dat Hubert en zijn zuster Margaretha lid waren der broederschap van 'Onze-Lieve-Vrouwen gulde van up de ra'. Kannunik-archivaris Lavaut stelde enige tijd daarna vast dat deze documenten nooit bestaan hadden.

De plaatsing van de datum van Huberts vestiging te Gent is moeilijk vast te stellen. Schiltz (31) beweert het jaartal 1417 te kunnen lezen op de rode punthoed van één der profeten op het middenpaneel van het Lam Gods. Indien hij gelijk heeft kan men onbetwistbaar deze groep aan Hubert toekennen.

De Busscher (32) publiceerde in 1859 het volgende document :
'Int zelve jaer starf vrouwe Michiele, ghesellenende van hertoghe Philips, om hare doot was binnen Ghent grooten rouwe : Hubert en Jan die sy seer lief hadde schonk den ambachtte (van den schilders) vrijdomme in schilderen'.

F. De Potter (dl V) publiceerde een decennia vroeger eveneens dit document :

'Item int zelve jaer starf vrouwe Michiele... de ghesellenende van hertoghe Philips... ende om aer doot was binnen Ghendt groten rouwe, want sy de insetenen seer beminde ende lief hadde'.

De aanvullende tekst vinden we terug in een document uit 1432 : *'...hertoghe (Philips) schone privilegiën de ambachte van den schilders'* (33).

Het gedeelte over Hubert en Jan werd ontleend aan van Mander : *'Dese twee ghebroeders waren hem (de hertog) seer lief'*.

In deze kontekst moeten normaal de namen als volgt vermeld worden : *'... Hubrechte ende janne...'*.

In 1424 is Hubert met zekerheid te Gent gevestigd, want de schepenen *'Ghegheven meester Luberecht over syn moyte van II bewerpen van eenre taefele die hy maecte ten bevelene van scepenen, vi s.gr.'* (34). Dhaenens (35) meent dat het schilderij van Louis Dalmau met als voorstelling *'Virgen de los Concelleres'* een vrije interpretatie is naar dit verloren geraakt werk. Een jaar later brengt het stadsbestuur een bezoek aan het atelier, en *'ghegeven in hoofdscheden den kinderen (leerjongens) te meester Ubrecht, vi s.gr'* (36).

Op 9 maart 1426 is Hubert van Eyck werkzaam aan het altaarstuk voor de kapel van Robert Poortier in de Heilig Kerstkerk te Gent (37).

'Kenlic sy.. dat up den ix ste dach van Maerte... ende begheeren te ligghene in de kercke 's Helichs Kersts in de zuut capelle die men heet Onser Vrouwe capelle van den Moure, duer sy eenen saerc hebben doen legghen ter welcken plaetsen sy willen ende begheeren dat vulcome dat men in de selve capelle doe maken eenen altaer omme up te doene den dienst ons Heeren, ende an den selven altaer te stelne 't belde van Sente Antho-nise, welc beelde ter tyt onder meester Hubrechte den scildere met meer ander weerx dienende ten selven altare'.

Waele (38) denkt dat de 'H. Anthonius' in het nationaal Museum voor Kunst te Kopenhagen – een schilderij dat pas in de 17de eeuw voltooid werd – te vereenzelvigen is met het altaarstuk voor Robert Poortier. Dit werk wordt niet meer toegekend aan Hubert, maar aan Petrus Christus (39). Dhaenens (o.c.) brengt een bijzondere hypothese naar voor, zij denkt dat het werk begonnen is door Hubert, maar afgewerkt door een Gents schilder met een gelijkaardige stijl als Christus. De vraag die hier kan gesteld worden is, waarom heeft deze uitmuntende schilder het gehele schilderij niet afgewerkt ?

Op 10 september 1426 overleed de kunstenaar. Zijn stoffelijk overschot werd bijgezet in de Vijdkapel of in de benedenkerk (40) van de St. Baafskathedraal. De grafsteen is bewaard gebleven (Gent, museum voor stenen voorwerpen), doch het koperen tafeltje met het opschrift is vernield geworden tijdens de beeldenstorm. Gelukkig kennen we het grafscript door de notities van Marcus van Vaernewijck (o.c.) en Karel van Mander

(o.c.) :

*Spieghelt u an my die op my treden,
Ick was als ghy, nu ben ik beneden
Begraven doodt, als is an schyne
My ne halp raedt, Const, noch medicijne,
Const, eer, wijsheyt, macht, rijckheyt groot
Is onghespaert, als comt de Doot.
Hubrecht van Eyck was ick ghenant,
Nu spijsse der wormen, voormaels bekant
In schilderije seer hooghe ghe-eert;
Corts nae was yet, in niete verkeert.
In't Iaer des Heeren, des zijt ghewes
Duysent, vier hondert, twintich en ses
In de maendt september, achtiën daghen viel,
Dat ick met pijnen Godt gaf mijn ziel
Bidt Godt voor my, die Const minnen
Dat ick zijn aensicht moet ghewinnen
En vliedt zonde, keert u ten besten :
Want ghy my volgen moet ten lesten.*

Uit de successierechten ontvangen in het najaar 1426 'ontfaen van yssuwen (erfgenamen) Van den Hoyre van Lubrecht van Heyke, VI s.gr.' maken we op dat Hubert ongehuwd was toen hij stierf. Zijn erfgenamen waren niet woonachtig te Gent. Waarschijnlijk behoorde Hubert tot de geestelijke stand van de St. Baafskathedraal. Onder de geestelijken van deze kerk waren er ambachtslui, die na hun gelofte hun beroep verder uitoefenden (o.a. een geneesheer). Waarschijnlijk was dit ook de reden waarom men Hubert niet vermeld vindt in het Gents St. Lukasgild (nota 35). Pas in 1432 werd het Lam Gods voltooid door Jan. Tijdens de viering van het eeuwfeest (1532) brak men het graf van Hubert open, een lugubere traditie die in Vlaanderen nog steeds toegepast wordt (Rubensjaar) (nota 35).

De eerste maal dat de auteurs van het Lam Gods vermeld worden is in een document daterend uit 1517. Toen op 1 augustus 1517 kardinaal Lodewijk van Aragon een bezoek bracht aan de Vijdkapel deelden de kanunniken hem mee dat het veelluik geschilderd werd door een meester 'de la Magna Alta decto Roberto' (41) (uit Duitsland, die Robert noemt) ongeveer 100 jaar geleden. De geestelijken zegden voorts dat het schilderij voltooid werd door zijn broer, die ook een groot schilder was. De verwijzing naar Duitsland slaat op het oosten van Nederland, waar de gebroeders van Eyck vandaan kwamen. Op het einde van de 16de eeuw werd er een reeks portretten in koperdruk uitgegeven van beroemde schilders, die voorzien waren van kunstige carmina of gedichten van de hoog-

← H

← J

De Rechtvaardige Rechters –
origineel – Foto Stadsarchief
(vóór 1934).

geleerde dichter Dominicus Lampsonius van Brugge. Onder het portret van Hubert werd vermeld : *'O Hubert met u Broer, de wel verdiende loven... Dit leert het werck te Ghent, welck in soo liefdich blaken'*, onder dat van Jan las men : *'In lijnoly ghemenght, met mijnen Broer Hubert... Die voormael niet misschien Appelles vinden conde'* : (nota 15).

De portretten van de twee schilders zijn gebaseerd op de vermelding van Van Vaernewijck die meent dat Hubert afgebeeld is in de 1ste ruiter en Jan in de 4de ruiter op het gestolen paneel van de 'Rechtvaardige rechters'. Deze auteur daarin gevolgd door van Mander, heeft de Heeres ode verkeerdelijk geïnterpreteerd : 'Hubert rijdt boven hem (Jan) als oudste Broer bekent', m.a.w. de 5de ruiter op het hoger vermeld paneel, die een soort houder (van een penseel) in de hand heeft. Deze man vinden we eveneens terug in de compacte onderste rechtse groep van het middenpaneel met de aanbidding van het Lam in de figuur die boven de menigte zijn hoofd afwendt van het gebeuren. Deze houding en plaatsing van het personage kan zeer goed wijzen op een verondersteld zelfportret.

Enkele werken worden van Hubert vermeld in de 16de en 17de eeuw.

Aartshertog Ernst van Oostenrijk bezat in 1595 een madonna met kind en een engel en St. Bernardus van Rupert (Hubert) van Eyck. De hand-laren Forchoudt uit Antwerpen verkochten in 1660 een geboorte van de hand van Hubert. In de Jabachschilderijenverzameling te Keulen bevond zich in 1696 een madonna met kind van dezelfde meester.

Margaretha van Eyck

In geen enkel eigentijds document wordt Margaretha van Eyck vermeld. Lucas de Heere (o.c.) verhaalt in zijn ode aan het Lam Gods *'de suster hem (Hubert) ontrent, die met haer schilderije oock menigh heeft verwondert'*... De naam Margaretha wordt voor het eerst door van Vaernewijck en daarna door van Mander genoemd : *'een huis geheel door den schildergeest bezielt en overgoten was, daer oock hun zuster Margriete van Eyck vermaard is om haar grote bekwaamheid in het schilderen en als een wijze Minerva, die Hymen en Lucina schuwde, tot het einde van haar leven ongehuwd is gebleven'*. In 1675 vermeldde Sandrart Joachim enkele biografische gegevens over de zuster, die wij eerder tot het rijk der fabelen verwijzen (42). In de nota's van de kunstenaars wordt vermeld dat Margaretha bij haar broer in Gent werkzaam was, in welke mate baseerde de auteur zich niet op de hoger vermelde valse documenten ? Waarschijnlijk is Margaretha vóór haar broer overleden, daar de erfgenamen niet te Gent woonachtig waren. De aanvaarding enkel door haar geslacht dat zij een miniaturiste was, is niet langer meer te houden. Agnes van den Bossche schilderde tevens op panelen en beschilderde vaandels. Om hogervermelde redenen zijn sommige auteurs van mening dat Marga-

retha de Heures de Turijn en de Milaan voltooide.

In 1437 kopen Jan en Margriete van Eycke, kinderen Willems van Eycke een lijfrente te Brussel (43). Panofsky vraagt zich af of het niet mogelijk is dat het hier gaat om de schilder en de vermeende zuster (44) :

'Jan ende Margriete van eyck kinderen Willems van Eyck die men jairlix sculdich is als voren v. riders te betalen als voren dairom hier van kesmesse voirs. by quittance... Overgegeven 2 1/2 r.'

Deze lijfrenten werden uitgeschreven als een bron van inkomsten voor de hertog, om zijn schulden aangaande de Honderdjarige oorlog te kunnen afbetalen.

Regelmatig vindt men de inschrijvingen van de (half-) jaarlijkse uitkering der lijfrente aan 'Janna ende Magriete van eycke' tot in 1493, in dat jaar werd het bedrag terugbetaald :

'Dese v ryders hier geroyeert (geschraopt) worden wederom verhaelt ende genomen in uitgeven byder rekeninghe eyndende ultima septembris (Cxv (1494) een Fr 60 causa ut ibi). Nota. Et obijt Jan van Eycke omnium sanctorum xciiij'

Hieruit leren we dat deze Jan van Eycke stierf op 1 november 1493.

Wij mogen niet vergeten dat de vrouw van Jan eveneens Margaretha noemde. In welke mate heeft men in de 16de eeuw deze weduwe (? zie Jan van Eyck te Gent) niet aanzien als een zuster ? Het was vrij voorkomend dat een schilder huwde met een vrouwelijke kollega. Beiden hadden ze een zoon, vanwie de hertog peter was, en een dochter Livina.

Een belangrijke aanhaling die zou kunnen staven dat hun zuster Margaretha inderdaad te Gent werkzaam was geweest, vinden we reeds vermeld in de hoger aangehaalde tekst van Lucas de Heere : Hubert ligt hier begraven, zijn zuster naast hem. Dr. Waterschoot opperde de mogelijkheid dat zij naast haar broer begraven was – een traditie die we ook elders in Vlaanderen aantreffen – mogelijks hebben de 2 auteurs haar naam gelezen op het grafschrift. Wij moeten er wel rekening mee houden, dat de erfgenamen van Hubert niet te Gent woonden. Heeft Margaretha zich na de dood van haar broer in de Arteveldestad gevestigd of heeft men haar lijk terug opgegraven om het bij dat van haar broer bij te zetten ?

Jan van Eyck te Gent

Antonio de Beatis (nota 41) en Lucas de Heere (o.c.) vermelden *'dat Hij (Hubert) hadde 't werck begonst, alsoo hijs was ghewenst : Maar d'al – vernielsche doot zijn voorneem heeft verondert... Die jongst was, hoe wel best, en 't werck ak heeft volendt.'* Van Mander houdt er een andere mening op na : *'Zij er (Lam Gods) samen aan begonnen en is Hubert tijdens het werk in 1426 gestorven is, want hij is in dezelfde kerk begraven... Nadat Johannes het werk te Gent voltooid had, heeft hij zich weer te Brug-*

ge gevestigd.'.

Omtrent het verblijf van Jan te Gent bestaat er geen enkele staving. Armand Heins (45) bewering dat 'Jean van Eyck à Gand' omstreeks 1431 verbleef kan gemakkelijk weerlegd worden. De identificering van het mansportret van Jan in het Staatliche Museen te Berlijn met de Gentse poorter Jan van Roubaix kan men zonder meer verwerpen, daar dezelfde persoon in de 'Codex van Arras' (1573) van Jacques Leboucq (46) vereenzelvigd wordt met Boudouin de Lannoy. Het zicht op de Korte Dagsteeg op de buitenluiken van het Lam Gods — die geschilderd werden door Jan — is niet met zekerheid aan te tonen (47). We mogen met zekerheid aanvaarden dat Jan herhaaldelijk Gent bezocht heeft, doch dat hij werkzaam is geweest in de Arteveldestad is niet meer te achterhalen. De panelen van het Lam Gods kunnen evengoed te Rijsel, te Brugge of te Gent afgewerkt zijn.

Na Jans diplomatieke Portugese reis (25 dec. 1429) kan men niet met zekerheid vaststellen waar hij zich vestigde. In 1430 ontbood Filips de Goede de schilder om naar Heusden (Hesdin) te komen. Anderhalve maand na de voltooiing van het Lam Gods koopt Jan een huis te Brugge (17 juli 1432). Algemeen aanvaardt men dat Jan in die periode het getekend portret van Kardinaal Niccolo Albergati (Dresden, Kupferstichkabinett) maalde. Deze pauselijke afgezant verbleef tijdens zijn bezoek zowel in de kartuizerkloosters van Brugge als van Gent (Friedländer o.c.). Weiss twijfelt trouwens aan de identificering van het geschilderde portret (Wenen, Kunsthistorisches Museum) — dat volgens Peeters pas in 1438 voltooid werd (nota 35) — met de kardinaal (48). Het verblijf van Jan te Gent in die periode kan men misschien aanvaarden, daar het retabel afgewerkt werd na zijn reis naar Portugal, dit zien we o.a. aan de weelderige zuiderse plantengroei. De naam van Eyck komt men noch vóór, noch na Hubert tegen in het Gentse St.-Lukasgild, met uitzondering van de 19de eeuwse vervalste tekst waarin de volgende namen vermeld worden (49) :

Jan van den Eecke : meester in 1358, gezworene in 1366

Rase van Eecke : meester in 1344, gezworene in 1349, deken in 1351

Jan van Hecke : meester in 1539.

De naam Jan van Eyck komt herhaaldelijk voor in Vlaanderen. Voor het eerst hebben we de zoon van Hendrik en Elisabeth — de dochter van Louis Sallard —, die (zoals zijn zuster Katharina) tot aan zijn dood in 1523 gehuisvest was te Dendermonde. Reeds hebben we de homonimen van Jan en Margriet van Eyck die te Brussel leefden, belicht. De vraag die we ons stellen is in hoeverre dat documenten aangaande deze Jan van Eycks niet in verband worden gebracht met de schilder († 1441). Volledigheidshalve vermelden we de gebroeders *Clement en Barthélemy*

van Eyck die in de 2de helft van de 15de eeuw werkzaam waren in Frankrijk. De ene wil men vereenzelvigen met de meester van de annunciatie in Aix-en-Provence, terwijl men aan de andere de miniaturen toeschrijft in het zelf geschreven getijdenboek van René van Anjou, die in 1436 gevangen werd genomen door Jans beschermheer, Filips de Goede. De stijl van de van Eycks zal noch te Gent, noch in Vlaanderen een grote epigonie kennen, doch tal van Gentse meesters zullen elementen ontleenen aan het Gentse retabel, dat na 550 jaar nog steeds prijkt op het altaar waarvoor het geschilderd werd.

RUDY VAN ELSLANDE

NOTA'S

1. *G.F. Waagen*, Ueber das von den Brüdern Hubert und Johann van Eyck zu Gent ausgeführte Altar gemälde, in : Kunst-blatt, Stuttgart-Tübingen, 1824, nr. 23-27, blz. 89-91, 93-96, 97-100, 103-4, 105-8. vertaald in het Frans door *Lieven De Bast*, Notice sur la grande composition des frères Hubert et Jean van Eyck, qui se trouve dans l'église cathédrale de Gand, in : Messenger des Sciences et des Arts, Gand, 1824, blz. 193-240.
2. *P. Faider*, Pictor Hubertus... A propos d'un ouvrage récent, in : revue belge de philologie et d'histoire 1923, blz. 1273-1291; *L. Kaemmerer*, Hubert und Jan van Eyck, Bielefeld-Leipzig, 1898; *J. De Smet*, Une controverse à propos d'Hubert van Eyck, in : Bulletin de la Société d'Histoire et d'Archéologie de Gand, Gand, 1932, blz. 31; *W.H. James Weale*, Hubert and John van Eyck, Londen-New-York, 1908; *G.J. Kern*, Die Grundzüge der lineair perspectivischen Darstellung in der Kunst der Gebrüder Van Eyck und ihrer Schule, Leipzig 1904, *M. Conway*, The Van Eycks and Their fol., Londen, 1912. *H. Beenken* Hubert und Jan van Eyck, München, 1941.
3. *E. Renders*, Hubert van Eyck, personnage de légende, Paris-Bruxelles, 1933; *V. Tourneur*, Le quatrain de l'Agneau mystique, in : Koninklijke Belgische Academie, Mededelingen van de Klasse der Letteren en der Morele en Staatkundige Wetenschappen, 5de reeks, boek XXVIII, Brussel, 1942, blz. 90-107, vgl. *M. Leroy*, Victor Tourneur, 1878-1967, in : Revue belge de philologie et histoire, 1968, blz. 333-6; *F. Lyna*, Over de echtheid van het grafscript van Hubert van Eyck en het quatrain van de Gentsche Altaartafel, in : Verzamelde opstellen, Hasselt, 1933, blz. 99-112, *F. Lyna*, Een laatste woord over het Grafscript van Hubert van Eyck en over het Gentsche Kwatrijn, in : Verzamelde opstellen, Hasselt, 1934, blz. 131-149.
4. *L. De Bast*, Sur les tableaux des frères van Eyck, placés dans l'église de S. Bavon à Gand et plus particulièrement sur le mérite d'Hubert comme peintre, in : Messenger des Sciences et des Arts, Gand, 1823, blz. 257-268.
5. *J. Briels* Amator Pictoriae Artis, Bijlage I, in : Jaarboek van het Koninklijk Museum voor Schone Kunsten Antwerpen, Antwerpen 1980, blz. 211-212.
6. *J. Duverger*, Het grafscript van Hubert van Eyck en het kwatrijn van het Gentsche Lam Godsretabel. Met een aanhangsel : Natuurwetenschappelijk onderzoek van de opschriften en de lijst van het Lam Godsretabel, in : Verhandelingen van

- de Kon. Vl. Academie voor Wetenschappen, Letteren en Schoone Kunsten van België, Klasse der Schoone Kunsten; dl. VII, blz. 4, Antwerpen-Utrecht, 1945, vgl. *P. Coremans*, *L'Agneau Mystique au Laboratoire*, Antwerpen, 1953; en *C. Brandi*, *Bollettino dell' Instituto Centrale del restauro*, Roma, 1951.
7. De gewone letters uit het laatste vers verwijzen naar de gerubriceerde op de ramen en geven het chronogram 1432 aan.
 8. Wij kunnen het kwatrijn niet zien als een soort van handtekening, maar als een lofdicht, dat aangebracht werd om de schilder te eren. Voor de teksten op de Brugse panelen raad-pleeg : *A. Janssens de Bisthoven*, *De Vlaamse primitieven*, 1. Corpus van de 15de eeuwse schilderkunst in de Zuidelijke Nederlanden, dl 1, Stedelijk museum voor schone kunsten (Groeningemuseum) Brugge, Antwerpen, 1957, blz. 50 ?-52, 55, 63-65, herwerkt in 1979 onder dezelfde titel te Brussel uitgegeven.
 9. *M.J. Friedlander*, *Early Netherlandish Painting*, vol I, The van Eycks and Petrus Christus, Leyden-Brussels, 1967, blz. 30-31.X, vgl. *G. Monchamps*, *L'inscription du retable de l'Agneau*, in : *Leodium*, Liège, 1907, blz. 5-6, Waagen (o.c.) nr. 25 (overgenomen door Waele o.c.). *Hirsch*, *Zur Datierung des Genter Altar von Sint-Bavo*, in : *Repertorium für Kunstwissenschaft*, Berlin, 42, 1920, blz. 77-78; *G. Hulín de Loo*, *La fameuse inscription du retable de l'Agneau*, in : *Revue Archéologique Paris*, 3, 1934, blz. 62-87, *V. Tourneur*, a.c., blz. 98-99; *P. Debouxhtay*, *A propos de l'Agneau Mystique. Le troisième vers du quatrain*, in : *Revue belge d'archéologie et d'histoire de l'art*, Anvers, 13, 1943, blz. 149-150, *Idem*, 14, 1944, blz. 169.
 10. *A. Ampe*, *De metamorfozen van het authentieke Jan-Van-Eyck-kwatrijn op het Lam Gods – Een nieuwe filologische studie*, in : *Jb. 1969, Kon. Museum vr. Schone Kunsten Antwerpen*, Antwerpen, 1970, blz. 7-60.
 11. *Lucas de Heere*, *Den Hof en Boomgaard der Poësen*, inhoudende menigherley soorten van poëtijckelicke blommen : dat is diuaersche materien, gheestelicke, amoureuse, boerdighe, ect. oock diuaersche schoon sententien, inventien, en (de) manieren van dichten, naer d'exempelen der Griecsche, Latijnsche, en Fransische poëten, en in summa alzulcx dat een yghelick daer yet in vinden zal dat hem diend, oft behaeghd, Gent, f° 35.
 12. *Marcus van Vaernewijck*, *De Historie van Belgis die men anders namen mach : den Spieghele der Nederlandscher audtheyt. Waer inne men zien mach als eenen claere(n) spiegel/veel wonderlicke gheschiedenissen/die van alle oude tyden/over al die weerelt gheschiet zijn : maer bysonder in die Nederlanden...*, Gent, 1574, Bk. IV, c. 47; vgl. *W. Waterschoot*, *Lucas d'Heere en Marcus van Vaernewijck voor het Lam Gods*. Overdruk uit : *Jaarboek 1966 (Tweede reeks nr. 8) van de Koninklijke Soevereine Hoofdkamer van Rhetorica 'De Fontaine' te Gent*, Gent, 1966 blz. 4.
 13. *L. Brand Philip*, *The Ghent Alterpiece*, 19//1
 14. *C. Péman*, *Un nouvel essai d'interprétation du quatrain du polyptique de l'Agneau Mystique à Gand*, in : *jb. 19//1 Kon. Museum vr. Schone kunsten Antwerpen*, blz. 13-21.
 15. *Karel van Mander*, *Het schilder Boeck*, Haarlem 1604. Het was niet uitzonderlijk dat men een (lange) ode recht over een geprezen schildering hing. Te Brugge prijkte Antonius de Roveres lof (dicht) tegenover 'den H. Sacramente'. Verwonderlijk is dat van Vaernewijck daarover geen melding maakt.
 16. *Compte de la recette générale des finances du I janvier au 31 decembre (? paastijl)*, 1431, f° LIII (v^o). Rijsel. Archief van het dept. du Nord. B.

17. *J. Duverger*, *Handelingen van het Tweede Congres voor Algemene Kunstgeschiedenis* (Ch. 1932), Gent 1936.
18. *Lyna*, *Les peintres Van Eyck et l'Ecole de Maastricht*, Brussel 1926. Sommige auteurs zijn van mening dat de gebroeders geboren werden in het naburige Aldeneyck.
19. *Dhaenens* (nota 35), dezelfde auteur wil een familiale band leggen tussen de kannik en de Gentse schilderfamilie 'Paele'.
20. Enkel de geprezen schilders werden als een soort van eerbetuiging een bekende wijn aangeboden. Toen van der Goes een jaar nadat hij de Gerechtigheidsstafelen geschat had te Leuven verbleef werd hem een beker wijn aangeboden. Na de Blijde Intrede van de aartsbisschoppen (1600) werden enkel aan de belangrijkste kunstenaars, die werkzaam waren aan de versiering, een beker door de stad Gent aangeboden.
21. *Les Heures de Milan*, Brussel 1911.
22. *F. Winkler*, *Die altniederländische Malerei*, Berlijn, 1924; *Heidrich*, *Altniederländische Malerei*, Jena, 1910; vgl. *Paolo Lecaldano*, van Eyck, in : *Meesters der schilderkunst*, Rotterdam, 1976, blz. 86 (vertaald uit het Italiaans : van Eyck, in : *Classici dell'Arte*, Milano, 1967).
23. *Giorgio Vasari* (1511-1574), *Le Vite de piu eccellenti pittori, scultori et architetti di Giorgio Vasari* publicatie per cura di una Societa di amatori delle Arti belle, Florence 1846, vgl. *A. Stubbe*, van Eyck en de Gothiek, Antwerpen-Brussel-Gent-Leuven, 1947, blz. 17.
M. Goossens (*De middeleeuwse muurschilderkunst*, in : *Gent 1000 jaar kunst en cultuur*, dl. 1, Gent, 1975, blz. 30) vermeldt dat men te Gent reeds vóór van Eyck te Gent met 'olieverwen' schilderde. *L. Van Puyvelde* (*De Vlaamse primitieven*, Hasselt, 1974) staakt dit : "Te Gent wordt in 1355-6 het baldakijn voor de processie van de heilige Maagd van Doornik met olieverf gedecoreerd" (blz. 64).
24. Van Eyck, in *Oud-Holland*, 1932.
25. *Archief van de Heeren van Breda te Compiègne*.
26. Vermeld bij *Waele* (o.c.), *Hulin* (o.c.) en *Duverger* (o.c.), vgl. *Renders* (o.c.)
27. *F. Winkler*, *Festschrift M.J. Friedländer*, 1926, blz. 101.
28. *Byvanck*, *Mélanges Hulin de Loo*, 1980, blz. 80 (tevens door dezelfde auteur gep. in *Oudh. Jaarboek 1931*, blz. 137).
29. *Hendrik van Eyck* was 'jahermeester' aan het hof van Jan van Beieren voor dat Jan er werkzaam was. In 1444 huwde hij met Elisabeth Sallard. In 1452 vestigde hij zich te Dendermonde, waar hij overleed op 11 november 1466. *A. Schmarsov*, *Hubert und Jan van Eyck*, Leipzig, 1924, blz. 74 e.v..
30. *Carton*, Van Eyck, Gand, 1848, vgl. *Ruelens*, *Commentaire cité*, p. XL.
31. *E. Schiltz*, *Van Eyck studies*, Antwerpen, 1960/2.
32. *E. De Busscher*, *Recherches sur les peintres gantois des XIVe et XVe siècles indices primordiaux de l'emploi de la peinture a l'huile*, Gand, 1859, p. 201.
33. *V. Van der Haeghen*, *Mémoire sur des documents faux relatifs aux Anciens peintres, sculpteurs et graveurs flamands*, Gand, 1898, blz. 26-27.
34. *Gent*, *Stadsarchief*, jaarregister 1424-1425, 301, (Boucke van den ontfanghe en de uitghevene die gemaect zijn int scependom her Ians Sersanders, her Gelnoets van Lems ende haren ghezellen int iaer xiiiie ende xxiii) fol. 188.
35. *E. Dhaenens*, van Eyck, Antwerpen, 1980.
36. *Gent*, *Stadsarchief*, jaarregister 1424-5, f° 228 v°.
37. *Gent*, *Stadsarchief*, *Staten van Goederen*, 1425-6, f° 63.
38. *W.H. James Waele*, *Hubert and John van Eyck, Their life and work*, London-New-

- York, 1908; vgl. *Herni Hymans*, Les Van Eycks, Paris (geen jaartal aangetroffen).
39. *M.J. Friedländer*, (o.c.), plate 90 A, vgl vr B, *J. Bruyn*, van Eyck problemen, Utrecht 1957, blz. 106.
40. *Alfons van Werveke*, Archief van het Museum voor Stenen Voorwerpen, Gent, Beeldhouwen XVe e., Gent 30 jan. 1898, fiche nr. 113., overdruk in : Ghendtsche Tydingen 1982 blz. 310-312.
Gent, Stadsarchief, jaarregister 1425-26, f° 319 v°.
41. *A. De Beatis*, Relazione del viaggio del cardinale Luigi d'Aragone, overgenomen uit Paolo Lecaldano (o.c.) blz. 108.
42. *J. von Sandrert*, Academie der bau-, bild- und mahlerey-künste, 1675, uitg. *A.R. Peltzer* (zelfde titel), blz. 51.
43. *A. Ampe, S.J.*, Homoniemen van Jan en Magriet van Eyck, in : Jb. 1973 Kon. Museum vr. Schone Kunsten-Antwerpen, Antwerpen, 1974, blz. 189-192.
44. *E. Panofsky*, overgenomen nota 40 blz. 189 nota 3.
45. *A. Heins*, Jean van Eyck à Gand, XV siècle (vers 1431) Un portrait peint par lui (au Musée de Berlin, in : Gand Artistique, nr. 9, Gand, 1927, blz. 169-170.
46. *W. Waele*, Gazette des Beaux-arts, vol. 24, 1900, blz. 173 e.v., overgenomen uit Friedländer (o.c.) blz. 58.
47. *A. d'Haenens, G. Zélis, E. Dhaenens*, Hubert en Jan van Eyck Het Lam Gods, Brussel 1978, blz. 109 (overdruk uit : getuigen van Kunst en Cultuur : Zeven wonderen van België).
48. *R. Weiss*, The Burlington Magazine, 1955 vgl. nota 5.
49. *E. De Busscher* (o.c.) blz. 192-3, 191, 217, vgl. *V. Van der Haeghen* (o.c.) blz. 142, T 44, 26-27, 80-82, 86, 95, 97, 87, 111-112, 125, 136, 78-80, 113, 85, 94, 122, 144. Een Jan van den Hecke werd meester in 1467 en gezworene in 1481 in het Gentse gild. Hij had een zoon Lieven, die op 21 aug. 1483 meester werd en in 1487 gezworene in hetzelfde gild. Verder vinden we een Jaspar van den Hecke die in 1426 en in 1435 als gezworene wordt vermeld en in 1537 de functie van deken uitoefende in het Gents St. Lukasgild.